DIDINA ȚĂRUȘ

Instituția Publică
„Enciclopedia Moldovei”
(Chișinău)

ASPECTE TEORETICE ŞI PRACTICE ÎN FORMAREA REPERTORIULUI TERMINOLOGIC AL „ENCICLOPEDIEI MOLDOVEI”

Delimitări conceptuale

O enciclopedie universală asigură accesul la diverse moduri de conceptualizare a obiectelor, proceselor, fenomenelor realității. Din această perspectivă, terminologia ştiinţifică, repertoriul terminologic ce integrează registrele ramurale de termeni ai ştiinţei şi artelor au un rol central în structurarea cunoştinţelor.

În prezent, sunt cunoscute diverse abordări ale noțiunii „terminologie”. Astfel, ISO 1087 defineşte terminologia ca un „ansamblu de termeni ce reprezintă sistemul de noțiuni al unui oarecare domeniu” /2/. DEX o defineşte ca „totalitate a termenilor de specialitate folosiți într-o disciplină sau într-o ramură de activitate” /4/.

După cum accentuează Rastier /9/, conceptul de sistem terminologic contemporan presupune că termenii trebuie să fie legați între ei prin relații conceptuale. În opinia altor autori, sistemul terminologic participă la ceea ce ei numesc *reprezentare a cunoştinţelor şi descriere a sistemelor noţionale corespunzătoare ontologiei domeniilor de specialitate*. Această misiune de reprezentare a cunoştinţelor vine din tradiția aristoteliană, reactualizată de şcoala pozitivismului logic, care îl estimează ca mijloc de a uni stările lucrurilor cu rețelele conceptuale şi cîmpurile lexicale. Se constată că terminologia continuă să fie un proiect de cercetare, din perspectivă multidisciplinară sau enciclopedică, avînd ca obiect studiul teoretic şi practic al termenilor complecşi, al conceptelor specializate, semnificația şi aplicațiile lor /10/.

Existența polisemiei în tratarea noțiunilor terminologie/terminografie impune adaptarea unei anumite viziuni, adecvate de fiecare dată scopului. Pentru obiectivul conceperii repertoriului terminologic complex al „Enciclopediei Moldovei” (EM), cu caracter universal, la parametri dimensionali de zeci de mii de termeni, anumite oportunități prezintă abordarea expusă în /5/: terminologia unei enciclopedii poate fi privită ca un *cvadruplet* compus din: 1) ansamblul de termeni, specializați sau împrumutați din limbajul comun, ai ramurilor ştiinţei şi artelor, ce constituie *baza terminologică*; 2) ansamblul de definiții, ce constituie *structura conceptuală*; 3) ansamblul de obiecte, procese, fenomene, persoane reprezentate, inclusiv parțial exemplificate; 4) ansamblul de relații între primele trei niveluri (clasificări/taxonomii, referințe).

Ca element al bazei terminologice, *termenul* denumeşte o noțiune şi se constituie cu ajutorul definiției. Conform ISO 1087 (1990), definiția este un enunț care descrie o noțiune şi care permite diferențierea de alte noțiuni în interiorul unui sistem noțional. La rîndul lui, ansamblul de relații permite stabilirea de legături noționale între mai multe concepte.

Definirea este o operație logică importantă de determinare a ansamblului de caracteristici care intră în conținutul conceptului şi are drept rezultat o propoziție ce enunță echivalența între un termen, definit (obiectul definiției) şi ansamblul de caracteristici. Unii autori apreciază că definiția terminologică (terminografică) este într-o mare măsură

BDD-A6921 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:22 UTC)

enciclopedică, pentru că dă prioritate informațiilor privind „un lucru/obiect". În consecință, predomină definițiile substanțiale care descriu, enumeră proprietățile claselor de obiecte şi, totodată, disting conceptele /7/.

Dar situația nu este univocă în acest sens. Pornind de la raționamentele altor autori, nu totdeauna o definiție terminologică este enciclopedică. În cazul dicționarelor terminologice, de exemplu, se constată că definirea implică un număr necesar şi suficient de trăsături caracteristice pentru *stabilirea deosebirii de alte obiecte*, aceasta fiind o definiție de tip standard ISO. O astfel de definiție, extinsă prin înglobarea unei serii de caracteristici suplimentare (istorice, geografice etc.), poate deveni enciclopedică.

Printre cerințele care se impun față de definiții, în vederea asigurării univocității semnificației termenilor, sunt decisive următoarele: să corespundă unui singur definit; să corespundă fiecărui definit; să fie coerente, adică să constituie un ansamblu necontradictoriu.

În procesul de elaborare a terminologiei un rol important îl are documentarea, fapt recunoscut şi de Wüster. Dintre activitățile cu caracter terminologic pe care le-ar putea realiza documentarea, aceiaşi autori menționează „stabilirea unei clasificări/taxonomii prealabile a noțiunilor; selectarea termenilor, eliminarea sinonimiei şi dacă e posibil, a omonimiei" /2/. În comparație cu atitudinea clasică (wüsteriană) față de sinonimie, studiile mai recente (supranumite „neowüsteriene" /7/**)** din contra, manifestă interes față de ea şi o cercetează în contextul mai larg al polisemiei. În ce privește omonimia, aceasta, de asemenea, este tratată din altă perspectivă, nu a eliminării, ci a acceptării şi studierii. Faptul că în aceleaşi studii pomenite mai sus, „termenul poate corespunde mai multor noțiuni", este un argument în acest sens, practic fiind admişi termenii omonimi.

În contextul elaborării bazei terminologice a EM, care va integra terminologii din toate domeniile științei şi artelor, abordarea de mai sus este compatibilă cu modul de tratare şi analiză a termenilor ştiințifici interdisciplinari /8/, care generează omonimie. Soluția nu implică eliminarea omonimiei, în realitate fiind vorba de o definire mai riguroasă a fiecărui termen omonim în cadrul său de aplicare, precum şi marcarea diastratică a domeniului/ramurii.

Clasificarea prealabilă a noțiunilor

Un alt aspect, cel al stabilirii unei clasificări/taxonomii prealabile a noțiunilor sub diverse reprezentări, în special de arbore noțional, este esențial sub aspectul reperării termenilor din diverse domenii. Arborele noțional (sau Arborele clasificării tematice) se definește ca un ansamblu ierarhizat de noțiuni ce pot fi grupate sub o noțiune-mamă şi între care se stabilesc relații de subordonare şi/sau supraordonare /2/. Pe orizontală, între descriptorii care aparțin aceluiaşi nivel se stabilesc relații de identitate sau de paralelism. Pe verticală, între descriptori se pot stabili *relații generice* (de incluziune a termenilor cu sens restrâns) sau *partitive* (de diviziune a unui tot în părți mai mici).

Arborele noțional ajută la conturarea domeniului, punînd în evidență diversele raporturi care există între noțiuni. Totodată, permite delimitarea mai riguroasă a trăsăturilor distinctive ale unei noțiuni şi definirea univocă a acesteia, fiind un instrument eficient în proiectarea dicționarelor specializate de termeni sau a enciclopediilor.

În cazul „Enciclopediei Moldovei", elaborarea Arborelui noțional este destul de laborioasă, constituind un proces structurat pe domenii şi ramuri ale științei şi artelor. Dimensiunile considerabile ale Arborelui fac dificilă reprezentarea lui integrală sub o formă sau alta, în figura de mai jos fiind prezentat un fragment din Arborele clasificării tematicii economice.

BDD-A6921 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:22 UTC)

Arborele clasificării tematice a ştiinţei economice (structură ierarhică prezentată orizontal, de la stînga la dreapta). Fragment

Economie	**Aspecte generale ale ştiinţei economice**	Economie (studiere)	
		Cercetare şi experiment economic	
		Economie bazată pe cunoaştere	
		Informaţie economică	Informaţie bursieră
			Informaţie financiară
		Agenţi economici	Societăţi
			Asociaţii
			Administraţii publice
			Investitori instituţionali
		Indicatori economici	Indicatori ai activităţii
			Indicatori ai dezvoltării
			Indicatori sociali
			Indici ai preţurilor

Procesul elaborării Registrului general de termeni al EM

Terminologia în ansamblu, pe lîngă componenta teoretică ce se ocupă de termeni/noţiuni, are şi o componentă practică, orientată spre elaborarea inclusiv a enciclopediilor, aici nefiind neglijat nici rolul lexicologiei, cu care se constată asemănări. Totuşi se impune consemnarea cel puţin a unei deosebiri între aceste două domenii: spre deosebire de cea din urmă, terminologia abordează lexicul specializat, pentru aceasta termenii fiind importanţi prin ei înşişi, nu doar prin sensul determinat de context, cum îi priveşte lexicologia.

În demersul de elaborare a Registrului general de termeni al EM, analizînd etapele consemnate de anumiţi autori /2/ în cazul unor lucrări de tip similar (dicţionare terminologice specializate), pot fi considerate valabile următoarele: documentarea, delimitarea domeniilor ştiinţei; elaborarea arborilor noţionali/tematici; culegerea/selectarea de termeni; organizarea bazei terminologice sub formă preliminară de registre de termeni pe domenii/ramuri ale ştiinţei şi artelor; recenzarea, corectarea erorilor şi validarea termenilor; integrarea termenilor în cadrul Registrului general etc.

În prezent are loc definitivarea bazei terminologice a „Enciclopediei Moldovei", care se constituie din registrele de termeni pe domenii/ramuri ale ştiinţei şi artelor, fiecăruia fiindu-i atribuit un anumit volum, conform proporţiei procentuală de 40:60 între tematica ştiinţelor exacte/naturale şi, respectiv, a ştiinţelor sociale/umaniste (*Tabelul 1*).

***Tabelul 1*. Registrele de termeni pe domenii şi ramuri ale ştiinţei şi artelor pentru „Enciclopedia Moldovei"** (8-10 volume)

Domenii, ramuri ale ştiinţei şi artelor	**Cota domeniului/ ramurii în volumul total, %**	**Numărul programat/*efectiv* de termeni/articole**
I. ŞTIINŢE: GENERALITĂŢI (metodologie, concepte, membrii AŞM, instituţii)	**1**	**400**/460
ŞTIINŢE NATURALE ŞI EXACTE	**19**	
II. Matematică şi informatică (matematici, informatică (dezvoltări de software, personalităţi)	2,5	**1000**/1065

BDD-A6921 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:22 UTC)

Astronomie şi astrofizică (termeni, personalităţi)	1,5	**600**/596
Fizică (termeni, personalităţi)	2	**800**/1046
Chimie (chimie generală, chimie anorganică, chimie organică, personalităţi)	3	**1200**/1204
Ştiinţele pământului şi cele înrudite cu mediul (atmosferă, climatologie, geografie fizică, hidrologie; geologie şi geofizică, pedologie, mineralogie; personalităţi)	5	**2000**/1996
Ştiinţele vieţii (biologie generală, ecologie, botanică şi micologie, zoologie şi cinegetică, personalităţi)	5	**2000**/2101
III. ŞTIINŢE TEHNOLOGICE ŞI INGINEREŞTI (termeni tehnici, personalităţi)	**6**	**2400**/3228
IV. ŞTIINŢE MEDICALE (termeni medicali, inclusiv anatomie, fiziologie, farmacie; personalităţi)	**7**	**2800**/2811
V. ŞTIINŢE AGRICOLE (termeni, personalităţi)	**6**	**2400**/2403
VI. ŞTIINŢE SOCIALE	**27**	
Subgrupă a ştiinţelor sociale (termeni, personalităţi):	5	**2000**/3086
Sociologie, societate civilă		414
Demografie		147
Urbanistică		376
Habitat		247
Ştiinţe militare, securitate, istorie militară		984
Antropologie socială, etnologie, etnografie		521
Psihologie şi psihanaliză		397
Economie (termeni, personalităţi)	6	**2400**/*2297*
Educaţie, pedagogie, învăţământ (termeni, personalităţi)	4	**1600**/*1564*
Drept şi instituţii, administraţie publică	3	**1200**/*887*
Ştiinţe politice (noţiuni şi personalităţi, teoria relaţiilor internaţionale)	2	**800**/*961*
Geografie socială/umană şi economică (localităţile R. Moldova, geografie economică, regiuni şi oraşe ale lumii ş.a.)	5	**2000**/*2589*
Media şi comunicare (activitate editorială, presă scrisă (noţiuni), mass-media din R. Moldova, ziare străine, ştiinţe ale comunicării)	1	**400**/401
Sport, turism şi agrement (termeni, personalităţi)	1	**400**/424
VII. ŞTIINŢE UMANISTE	**34**	
Ştiinţe istorice (termeni generali, istoria antichităţii, istoria Evului Mediu, istoria epocii moderne, istorie contemporană)	11	**4400**/4371
Limbi şi ştiinţe lingvistice (limbi vechi şi moderne)	3	**1200**/1070
Literatură	6	**2400**/2250
Filosofie şi etică	3	**1200**/1198
Mitologie, religie, biserică	3	**1200**/1379
Arte, istoria şi critica artelor:	8	**3200**/3881

BDD-A6921 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:22 UTC)

Arta populară, arhitectura instalațiilor populare		407
Arhitectură		557
Arte plastice		709
Cinematografie		302
Arte şi culturologie		152
Muzică		804
Teatru, coregrafie, circ		530
Artă fotografică		420
	Total: 100%	**Total: 40 000/** *43268* (***efectiv***)

Rolul termenilor ştiinţifici interdisciplinari*: *analiza şi rigoarea definirii

După cum se consemnează în /8/, *lexicul ştiinţific interdisciplinar* (LŞI) se constituie din termenii specializaţi care se utilizează în mai mult decât un singur limbaj ştiinţific. Acest tip de lexic necesită o analiză calitativă şi cantitativă în procesul completării bazei terminologice a „Enciclopediei Moldovei" în scopul clarificării tipurilor de interdisciplinaritate, caracteristice terminologiei fiecărei ramuri şi soluţionării problemelor aferente. După cum s-a remarcat anterior, această analiză ar trebui să fie subordonată asigurării univocităţii termenilor ştiinţifici, în funcţie de domeniu, prin respectarea rigurozităţii definiţiei fiecăruia din ei.

În etapa definitivării proiectului Registrului general de termeni al EM este oportună aplicarea unor modele /8/ ce permit identificarea prezenţei şi analiza comparată a termenilor interdisciplinari. În vederea exemplificării importanţei unei atare analize, în *Tabelul 2* sunt prezentaţi o serie de termeni (de la litera „A") din Registrul general, care pot fi consideraţi interdisciplinari, judecînd, cel puţin, după apartenenţa lor la mai mult decît un limbaj (terminologie) ştiinţific ramural.

***Tabelul 2*. Termeni ştiinţifici interdisciplinari din Registrul EM**

ABERAŢIE (*astron*.) ABERAŢIE (din lat. *Aberatio* – abatere) (*fiz*.) ABERAŢIE (*filos*.) ABERAŢIE (*fotogr*.) ABERAŢIE (*med*.)	ABSORBŢIE (*fotogr*.) ABSORBŢIE (*jur*.) ABSORBŢIE (*fiz*.) ABSORBŢIE (din lat. *Absorptio* – aspirare) (*art. pl*.)	AMFITEATRU (*arhit*.) AMFITEATRU (din gr. *Amphi* – din două părţi, împrejur şi *Theatron* – teatru) (*constr*., *şt. tehn*.) AMFITEATRU (*ist*.)
ARC (*arhit*.) ARC (*sport*) ARC (*maş*., *şt.tehn*.) ARC (*cons*., *şt.tehn*.)	ASOCIAŢIE (*econ*.) ASOCIAŢIE (*jur*.) ASOCIAŢIE (*psihanal*.) ASOCIAŢIE (DE STELE) (*astron*.)	AMBIVALENŢĂ (*filos*.) AMBIVALENŢĂ (*genet*.) AMBIVALENŢĂ (*psih*.) AMBIVALENŢĂ (*psihanal*.)
ABLAŢIE (*astron*.) ABLAŢIE (*geof*.) ABLAŢIE (din lat. *Ablatio* – îndepărtare) (*fiz*.)	ABSTINENŢĂ (din lat. *Abstinentia*) (*med*.) ABSTINENŢĂ (*psihanal*.) ABSTINENŢĂ (*relig*.)	ACCEPTOR (*chim*.) ACCEPTOR (*fiziol*.) ACCEPTOR (din fr. *Accepteur* – care recepţionează) (*fiz*.)
ACT (*filos*.) ACT (*jur*.) ACT (*teatr*.)	ACŢIUNE (*econ*.) ACŢIUNE (*filos*.) ACŢIUNE (*jur*.)	APERTURĂ (*fiz*.) APERTURĂ (*lingv*.) APERTURĂ (*fotogr*.)
AFIX (*lingv*.) AFIX (*mat*.)	AMORTIZARE (*econ*.) AMORTIZARE (*fiz*.)	APOGEU (*astron*.) APOGEU (putere) (*ist*.)

BDD-A6921 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:22 UTC)

Potrivit /8/, analiza lexicului interdisciplinar presupune o schemă unitară care include: *identificarea* şi *justificarea* interdisciplinarităţilor în funcţie de criterii cantitative şi calitative; examinarea *caracteristicilor semantice* ale LŞI din fiecare domeniu (identităţi şi diferenţe de sens de la un domeniu la altul, tipuri de modificări); *gradul de determinare contextuală a LŞI* din perspectiva lexicului specializat: termenii apar în *sintagme specializate* sau sunt *relativ*/*total liberi de context*; *marcarea diastratică* pentru fiecare domeniu (v. Tabelul 2). Dintre aceste criterii, identitatea/diferenţa de sens de la un domeniu la altul, tipurile de modificări identifică cazurile de omonimie. Astfel, termenul „aberaţie", deşi era de aşteptat, nu are definiţii identice în *astronomie*, *fizică* şi în domeniul *artei fotografice*. Nu sînt identice nici semnificaţiile acestui termen în domeniul *filosofiei* şi *medicinii*. În consecinţă, termenul în cauză generează omonimie, care va putea fi tratată prin definirea riguroasă a fenomenului/conceptului pe care îl denominează în cadrul fiecărei dintre ştiinţele/artele în care se utilizează.

În cazul termenului „ablaţie", se constată anumite afinităţi ale proceselor pe care acesta le reprezintă în cadrul anumitor ramuri şi, respectiv, o relativă comuniune de sens. Cît priveşte termenul interdisciplinar „amfiteatru", se poate admite că are caracteristici semantice identice în toate cele trei domenii – *arhitectură*, *ştiinţe tehnice*/*construcţii*, *istorie*, astfel că definiţia comună a obiectului va fi valabilă pentru toate, completată cu comentariile aferente specifice fiecăruia dintre ele.

În încheiere, se poate constata faptul că analiza termenilor ştiinţifici interdisciplinari necesită cooperarea experţilor din toate domeniile de aplicare a acestora, o vastă documentare asupra caracteristicilor obiectelor denominate. Totodată, actuala ediţie a EM este nu doar un proiect editorial pe mai mulţi ani, ci şi un vast program interdisciplinar de cercetare terminologică şi de tratare ştiinţifică în articolele ei a tematicii incluse în repertoriul terminologic.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. V. Bahnaru, *Consideraţii privind tipologia dicţionarelor*, „Limba română", nr. 3-4, anul XVIII, Chişinău, 2008.

2. *Cercetare terminologică şi terminografică a lexicului specializat din finanţe*. P. Bran, E. Popa, A. Cuniţă ş. a. Raport de cercetare. ASE Bucureşti. www.frf.cncsis.ro/documente

3. *Clasificarea domeniilor ştiinţei*. În „Metodologia indicatorilor C-D în baza manualului Frascati", OECD. www.asm.md

4. *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*. Coord. şt. E. Dima. Editurile ARC&GUNIVAS, Chişinău, 2007.

5. *Dictionnaire de la terminologie linguistique*. Histoire Epistemologie Langage 20/I (1998): 147-165. **http://kaali.linguist.jussieu.fr/HEL_public_domain/HEL_20_1/HEL_20_1**

6. *Encyclopaedie Universalis*. http://www.universalis.fr

7. L. Hometkovski, *Unele aspecte ale definiţiei terminologice şi natura definiţiilor juridice*. Universitatea Liberă Internaţională din Moldova. www.icfi.ulim.md/ro/publicatii/files//Intertext_3-4_2008_181

8. *Lexic ştiinţific interdisciplinar*. Coordonator: prof. dr. Angela Bidu-Vrânceanu, Editura Universităţii din Bucureşti, 2001. www.scribd.com/…/Angela-Bidu-Vrânceanu-Lexic-Ştiintific-Interdisciplinar

BDD-A6921 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:22 UTC)

9. F. Rastier, C.N.R.S. *Le terme*: *entre ontologie et linguistique*. Publie dans *La banque des mots*, 1995, nr. 7, p. 35-65). www.revue-texto.net/…/Rastier_Terme.html

10. *Théories et pratiques de la terminologie*: *analyser des concepts*. Respobs. Jean-Jacques Briu, Sciences du langage. Université Paris Ouest Nanterre La Défense. EA 4418 CRPM (Centre de Recherches Pluridisciplinaires Multilingues), novembre 2009. www.ltt.auf.org/IMG/pdf/JE_terminologie

SUMMARY

The scientific terminology has a leading role in the information's structuring, being a project of investigation from the multidisciplinary or encyclopedic perspective, which has as object the theoretical and practical study of complex terms, of specialized concepts, of their significance and applications. The encyclopedia's terminology is as a quadruplet composed from the terminological base, the conceptual structure, the ensemble of represented objects, processes and phenomena and the ensemble of the relations between the first three levels. The Elaboration of the general Registry of the Encyclopedia of Moldova's terms has the following stages: the documentation, the delimitation of the science's domains, the elaboration of the national Trees, the selection of terms, the organization of the terminological base, the review, the correction of the errors and the validation of the terms.

BDD-A6921 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:42:22 UTC)